

İki Sistemli Kuram Olarak Sosyalist Feminizm

Received/Geliş: 22/04/2017

Özlem ÖZDEMİR*

Accepted/Kabul: 21/11/2017

Öz

Çalışmada, sosyalist feminizmin ‘ataerkil kapitalizm’ bağlamında tarihsel gelişimi ele alınarak incelenmiştir. Tarihsel analizi ile diğer akımlardan ayrılan sosyalist feminizm, kadının toplumsal konumunu Marksist kuramın kapitalizm eleştirisi ve radikal feminizmin ataerkil yapıya bakış açısı üzerinden açıklamaktadır. Her iki kuramı birbiriyle bağlantılı bir şekilde bir bütün olarak ele alan sosyalist feministler, ataerkilliğin kaynağı olarak kapitalizmle birlikte erilliğin kadın emeğini kontrol etmesini ve sömürmesini görmektedirler. Bu nedenle kuram kadının ikincil konumuna sınıf temelli bir açıklama getirmektedir. Kapitalizmin hem üretimine (*emeği ve emek gücüne katılacak yeni işçiler dünyaya getirecek doğurganlık özellikleriyle*) hem de yeniden üretimine (*dışılık rolleriyle sistemin ürettiği metaları aile fertleri için satın alarak*) katkı sağladıkları için kadınlar, sistemin merkezine yerleştirilmişlerdir. Kadının ikincil konumunun olduğu bu sürecin açıklanması, çalışmanın feminizm açısından önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyalist Feminizm, Ataerkil Kapitalizm, Emek

* Dr., İçişleri Bakanlığı, Ankara, ozbah2002@yahoo.com, Orcid ID: 0000-0003-3144-4651

Socialist Feminism As a Dual - Systems Theory

Abstract

In this article, socialist feminism is evaluated historically in the context of patriarchal capitalism. Socialist feminism, which is differentiated from the other movements with its historical analysis, is explained the position of woman from the perspective of capitalism critique of Marxist theory and the view of radical feminism to patriarchy. Socialist feminists that handle the both theories in a unified and interconnected context, they see the root of patriarchy as the control of men over the labour of women with the rise of capitalism. Therefore, the theory explained the second position of woman as class basis. Women do not only contribute the production of (*with her labour force and her reproductive feature that breeds new labour force*) capitalism but also contribute the reproduction (*buying commodity for her family member with her femininity role*) of it. Explanation of the second position of woman in his process reveals the importance of the article from feminist perspective.

Key Words: Socialist Feminism, Patriarchal Capitalism, Labour

Giriş

Genel olarak feminizm, kadınların erkeklerle aynı siyasi, yasal ve ekonomik haklara ve olanaklara sahip olması gerektiğini savunan görüş olarak tanımlanmaktadır (Millet, 1985; Oxford, 1993: 233; Bryson, 2003: 1). Bu açıdan feminist kuramcılar, cinsiyetler arasındaki eşitsizliğin doğal görünümünü reddetmekte ve kadınların hayatını olumsuz yönde etkileyen koşulları sorgulamaktadırlar (Jackson ve Jones, 1998: 6; Delmar, 2001: 5). Sosyalist feminizm, bu koşulları tarihsel olarak ele alması bakımından diğer feminist akımlardan ayrılmakta ve konuya eşitsizliklerin kaynağı olarak gördüğü “ataerkil kapitalist” sistemi eleştirmekle başlamaktadır. Sosyalist feminizm ataerkil kapitalizmi eleştirirken Marksist kuramdan ve radikal feminizmin görüşlerinden faydalanmaktadır.

Ancak Hartmann ve Mitchell gibi iki sistemli kuramını (dual-systems theory) savunan sosyalist feministler toplumsal cinsiyet eşitsizliğini açıklamak için ataerkil yapı ve kapitalizmin ayrı ayrı ele alınması gerektiğini belirtmektedirler. Hartmann (1979: 206), ailenin reisi olan erkek hem kadının hem de çocuğun emeğini kontrol etmeyi öğrendiği zaman ataerkil yapının kapitalizm öncesi oluştuğunu ve zamanla hiyerarşik bir yapı kazandığını belirtmektedir. Yazara göre erkeğin kadının emeğini kontrol etmesinin sorun olarak ortaya çıkması iki şekilde olmuştur. İlki, devletin gelişmesiyle birlikte ayrılan özel ve kamusal alan, ikincisi, ekonomik sistemin geliştirdiği geniş çaplı üretim. Erkeğin doğrudan kontrol ettiği kadın emeği, devletin kurumlarının kurulması ve emeğinin ücretli olmasından sonra dolaylı olarak kontrol edilmiştir.

İkili sistem kuramını savunan diğer sosyalist feminist Mitchell (1975) ise ataerkil yapının evrensel ve ideolojik olduğunu ileri sürmektedir. Konuya psikolojik yönden yaklaşan yazar, toplumsal cinsiyet kavramını iki sistemde ayrı ayrı ele almaktadır. Yazara göre, toplumsal cinsiyet kavramı kapitalist ilişkiler tarafından düzenlenen ekonomik düzeyde ve ataerkil hukukun bilinçaltı seviyesinde ayrı ayrı ele alınmalıdır. Üretim, yeniden üretim, cinsellik ve toplumsallaştırma gibi sosyal yapılar kadınların hayatını baskı altına almakta ve biyolojik zayıflıklarının üstünde inşa edilmektedir. Bütün bu sosyal yapılar kadınların bilinçaltını etkileyerek kadınlık ideolojisini yerleştirirler. Bu ideoloji tarihsel olarak devam eder ve zamanla doğallaştırılarak kültürel bir anlam kazanır.

Ancak Einsenstein ve Young gibi sosyalist feministler iki sistemli kurama karşı çıkararak, kadının ikincil konumunu ataerkil yapı ve kapitalizmi birlikte ele alarak değerlendirmektedirler. Young (1986) kapitalist sistemin temelinde ataerkil olduğu için kadınların baskı altında olduğunu ve bugüne kadar böyle devam ettiğini belirtmektedir. Bu nedenle kadınların emeği marjinalleştirilmiş ve değersizleştirilmiştir. Kapitalist ataerkil yapı içinde kadın, bir tarafta sınıf temelli sömürülürken diğer tarafta ataerkil yapı tarafından baskı altında tutulmaktadır. Bu nedenle sosyalist feminizme göre ataerkil yapı ve kapitalizm ne birbirinden ayrı ne de birbirinden farklı sistemlerdir. İkisi de birbirini karşılıklı olarak tamamlamaktadırlar. Bu sistemde kadınların emeği ev içinde, ücretli işçi ve tüketici olarak kapitalist sınıf ilişkilerinin ekonomik gerçekliği tarafından sömürülmektedir (Einsenstein, 1979: 22-23). Sosyalist feministlere göre kadınlar üretim, yeniden üretim ve tüketime üç şekilde katılmaktadırlar. İlki, kadınlar ücretiz emek karşılığı ev içi işlerle meşgul olurlar ve kapitalist sistemin ihtiyacı olan yeni işçiler doğurarak yeniden üretime katkı sağlarlar. İkincisi, emek güçleriyle kapitalist sistem için çalışarak metaların üretimine katılırlar. Üçüncüsü ise, kitle iletişim araçları aracılığıyla, kadınlar, hem kendileri için hem de aile üyeleri için metaları satın alma yoluyla tüketime katılmaktadırlar (Einsenstein, 1979: 169; Borakas, 1994: 138).

Sosyalist feminizmin etkilendiği radikal feminizm ise kadınlar üzerindeki tahakkümün ana kaynağı olarak ataerkil yapıyı görmektedir. Erkeğin kadın üzerindeki hâkimiyeti anlamına gelen ataerkil yapıda, cinsiyetler arasındaki ilişki güce dayanmakta ve sonra da politik zemine oturmaktadır. Bu güç erkeğin kadın üzerindeki hâkimiyetini tüm alanlarda göstermekte, zamanla doğallaşmakta ve sonrada devletin tüm resmi kurumlarında pekişmektedir (Millet, 1985). Çünkü tarihsel olarak inşa edilen dişilik ve erkeklik, kadın ve erkek olarak adlandırılan biyolojik durumdan oldukça farklıdır. Ataerkil yapı içerisinde inşa edilen dişilik ve erkeklik rolleri, kadın ve erkek arasındaki ilişkinin eşitsiz olmasının başlıca nedeni olmaktadır (Beauvoir, 1940; Jackson, 1998a: 132). Bu nedenle erkek egemen dünyada, kadın üzerinde kurulan tahakkümün tarihsel kökenlerine inmek gerekmektedir (Pelizzon, 2009: 23). Bu tarihsel süreçte mülkiyeti elinde bulunduran erkek ‘erillik’ anlamıyla, gücü ve iktidarı ele geçirmiş ve pasif, bağımlı, güçsüz ve duygusal olan ‘dişilik’ anlamını da kadına yüklemiştir. Böylece sosyalist feministlerin de üzerinde durduğu erillik ve dişilik anlamları, kapitalizmin

burjuva erkeğinin çıkarlarına hizmet etmek amacıyla geliştirilmiştir (Fiske, 1996: 120).

Kısacası, sosyalist feminizm kadının konumunu açıklamak için sadece cinsiyet üzerine odaklanmaz, kadınların sınıfsal ve ekonomik koşullarını da çözümlenmelerine dâhil etmeye çabalar. Bu nedenle ataerkil kapitalist yapı içinde kadının baskı altında olmasını ve sömürülmesini emeğin toplumsal cinsiyet açısından bölünmesiyle açıklamaktadır (Van Zoonen, 2002: 479; Young, 1986). Kapitalist dünya ekonomisinde kadın üzerindeki tahakküm çeşitlerinin dereceleri ancak kadının daha önceki dönemlerdeki toplumsal konumu ile karşılaştırılarak ölçülebilir (Pelizzon, 2009: 33). Bu açıdan araştırma, toplumsal cinsiyet rolünün doğuştan değil, tarihsel, sınıfsal ve toplumsal olarak nasıl üretildiği konusunda dikkate değer bilgiler sunmaktadır.

Sosyalist Feminizmin Ataerkil Kapitalizme Eleştirisi

Sosyalist feminizm, 1960'lı yılların sonunda 1970'li yılların başlarında kadınların ikincil konumunun tek bir sistemle açıklanmayacak kadar kapsamlı olduğunu öne sürmesiyle ortaya çıkmıştır. Eleştirisinin köklerini Marksist yaklaşımda ve radikal feminizmin eleştirisinde bulmuştur. Sosyalist feminizm kadınların ezilmişliğini kapitalist sistemin gelişmesine paralel olarak açıklamaktadır. Kapitalist sistem tarafından üretilen toplumsal cinsiyette kadın, erkeğe göre konumlandırılmış ve ikincil konuma indirgenmiştir (Pelizzon, 2009: 33). Bu süreçte kadına bakıp büyütme, evcillik, bağımlı, duyarlılık ve korunma gereksinimi gibi doğal anlamlar yüklenerek dişilik ideolojisi benimsetilmiştir. Erkek ise tam tersi zıt bir konumda yer alarak koruyan, güçlü olan, hakkını arayan, bağımsız ve kamusal olan anlamında üretilmiştir. Böylece kadına yüklenen dişilik ve erkeğe yüklenen erillik anlamları doğal değil, tarihsel bir süreci ifade etmektedir (Fiske, 1996: 120). Bu tarihsel süreçte kadın, erkek tarafından baskı altında tutulan, onun buyruklarına göre şekillenen ve onun belirlediği sınırların içinde yaşayan bir nesneye dönüştürülmüştür (Berger, 1972: 40-47).

Kadın erkek ilişkileri, feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde bireysel mülkiyet haklarının gelişimine paralel olarak etkilenmiştir (Murray, 2005: 68). Kapitalizm öncesi toplumlarda kadın, erkek ve çocuklar evde ve ev dışında birlikte çalışır sadece kendi ihtiyaçlarını gidermek için ürünler üretirlerdi. Kendiliğinden işbölümünün olduğu bu dönemde sınıfsız bir toplum yapısı vardı (Engels, 1967: 151-152; Einsenstein, 1979: 30; Karataş,

1989: 27; TİSK, 2002: 17). Kapitalist sistemin gelişme sürecinde, kadının ev içine hapsedilerek ev içi işleri ve çocuk bakımını üstlenmesi, erkeğin ise ücretli işe girmesi yeni iktidar ilişkilerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ücret karşılığında elde edilen ekonomik güç, erkeği aile reisi konumunu getirmiş ve kadın üzerinde otorite sahibi olmasına neden olmuştur. Ev içinde emeği gözükmeyen kadın, otoriteye boyun eğmiş ve kamusal alandan uzaklaştırılmıştır (Einsenstein, 1979: 30; İmançer, 2002: 155). Bütün bu gelişmeler aşamasında oluşan toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl ortaya çıktığını anlayabilmek için öncelikle kapitalist sistemin gelişme sürecine bir göz atmak gerekmektedir.

Toplumsal bir sistem olan kapitalizm (Wallerstein, 2012: 15), köklerini sanayileşmeden çok önce oluşturmuşsa da asıl onu ortaya çıkaran güç sanayi devrimi olmuştur (Marks'tan aktaran Giddens, 2001: 34). Özel teşebbüs olarak da adlandırılan kapitalizm, genel olarak üretime koşulan araç, alet, yapı ve sermayenin özel ya da kişisel mülkiyet konusu olduğu bir sistemdir. Marks'a göre kapitalizm, üretim araçlarının (üretim güçleri) toplumda ayrı bir sınıf meydana getiren kapitalistlerin mülkiyetinde bulunduğu bir üretim biçimidir (Dobb, 1965: 8). Bu üretim biçiminde, halkın çok büyük çoğunluğu üretim tarzını güçlendirmek ve sürdürmek için gerekli hâsılayı üretmek amacıyla yoğun çaba gösterirken küçük bir azınlık bu üretime el koymaktadır (Hunt, 2005: 28-29).

Kapitalist sistem uzun bir sürecin sonucunda oluşmuştur. Kimi yazarlar için bu süreç ticaretle uğraşan burjuvazinin yükselişi, ulusların ve ardından modern devletlerin oluşumu, dünya çapında ticaretin gelişimi, üretimi ve ulaşımı geliştiren teknolojiler (Beaud, 2001: 13) üzerinden açıklarken; diğerleri feodal sistemin çöküşü (Dobb, 1965: 26; Fülberth, 2008: 86) ya da uluslararası ticaret ve sermaye ilişkisi (Wallerstein, 2012) üzerinden açıklamaktadır. Aslında bütün bu gelişmeler kapitalist sistemin gelişmesine zemin hazırlayan etkenler olmaktadır. Kapitalist sistemin gelişmesiyle birlikte kadının ve erkeğin toplumsal konumunu da değiştirecek olan sosyal, ekonomik ve siyasal alanda bir takım değişiklikler olmuştur. Özellikle şehirler bu değişikliklerin yaşandığı yerler olarak da son derece önemlidir.

Kapitalist sanayinin gelişmesiyle birlikte gelişip büyüyen ve kalabalıklaşan şehirler toplumsal cinsiyetin oluşmasına zemin hazırlayan başlıca alanlar olmuştur. Bunun en büyük sebebi 1700'lü yıllarda Doğu-Batı ticaretinin yünlü kumaş isteklerine karşı dokumacılığın Avrupa'nın en hızlı

gelişen sanayi dalı olmasıydı. Bu yıllarda toprağı ekmektense sürü beslemek daha karlı olduğundan büyük toprak sahipleri, topraklarında tahıl yetiştirmek yerine sürü beslemeye başladılar Büyük toprak sahipleri, ‘çitleme hareketi’ ile tarlalarını otlağa dönüştürerek, birkaç çobanla işi yürütüp geri kalan serfleri topraklarından çıkarmaya başladı. Topraksız kalan serfler kentlere göç ederek işçi sınıfına katıldılar (Şenel, 1999: 280; Fülberth, 2008: 128). Şehirlerde kurulan fabrikalar da kadın, çocuk ve erkek işçilerin ücretli çalıştıkları mekânlar haline gelmiştir. Aslında makine başındaki emek, eğirmede de dokumada da, aslında kopan iplikleri bağlamaktan başka bir şey değildi önceleri (Engels, 1967). Bu nedenle iplik fabrikalarında eğirme makinelerinin başında ucuz işgücü olan kadınlar ve kızlar bulunmaktaydı. Çıkrık makinelerinin başında yetişkin bir erkek bulunmaktaydı. Dokuma tezgahlarının başında çoğunlukla 15-20 yaşlarında ve daha yaşlı, ama seyrek olarak yirmi bir yaşını aşınca kadar işbaşında kalan kadınlar çalışmaktaydı (Marx, Engels, Lenin, 2002; Marks, Engels, 2003). Teknolojinin gelişmesiyle sanayileşen iplik eğirme makinesini çalıştıracak erkek gücüne olan talep kadınların fabrikalardan uzaklaştırılmalarına neden oldu. Ancak iplik eğirme makinesi o kadar geliştirildi ki erkek gücüne bile artık ihtiyaç kalmamıştır.

Erkeklerin daha kolay iş bulması açısından, kadınların işgücü gerektiren yüksek ücretli ve itibarlı işlerde çalışması mevzuatla kısıtlandı. Sonuçta kadın işçilerin geliri düşük olduğundan evlenmeye mecbur oluyorlardı (Hartmann, 1979: 215-216; Jackson, 1998b: 18; Pelizzon, 2009: 359). Bu durum, Pernoud’un, “Kadının toplumdaki yeri, burjuvanın toplumdaki yerinin büyümesine ters orantılı bir şekilde daralır” sözüyle özetlenmektedir (aktaran Sevim, 2005: 30; Eisenstein, 1979: 206–210; Jackson, 1998b: 18). Kapitalist sistem kadınları ev işleriyle sınırlı tuttuğu için, kadınlar, toplumsal, siyasal ve sivil hayata katılamamakta ve toplumsal anlamda erkeklerle eşit olmaları mümkün olmamaktadır. Ekmek getiren ve kuralları koyan erkeğe, kadının bağımlı olması kesinlik kazanmıştır. Bu bağımlılık sonucu kadın aşağı bir yaratık olarak görülmüş ve küçümsenmiştir (Engels, 1967: 59; Bebel, 1976: 39; Hartmann, 1979: 216). Diğer taraftan işçi sınıfı erkeği hem iş alanında hem de ev içinde otoritesini sağlamlaştırarak üstünlük elde etmiştir. Sendikalar ise erkek işçiye aile geçim ücreti ödenmesi konusunda mücadeleler vererek erkek egemenliğini pekiştirmiş ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın oluşmasına zemin hazırlamışlardır (Sancar, 2011: 51-52).

Böylece erkek hem kamusal alanı hem de özel alanı kontrol eder hale gelmiştir.

Sosyalist feminizm kapitalist sistemde kadının ücretli iş olgusuyla ilişkisini hem ücretli hem de ücretsiz emek olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Kadını, ücretli iş olgusu dışında, genelde tüketici olarak ve ev işlerinde işinin ücreti ödenmeyen işçi olarak tanımlar (Vogel, 2003: 48-49). Kapitalist sistemde tıpkı işçinin kendi emeğinin ürünlerinden kopması gibi, kadın da kendi bedeninden kopmaktadır. Kadınların kendi bedenleri üzerinde denetim sahibi değildir. Diyet, güzelleşme, estetik gibi, başkası (erkek) için yapılan faaliyetleri, kendisi için yaptığını söylese de, bedenini, başkaları için bir nesne olarak görmektedir. Annelik de cinsellik gibi, kadınlar için yabancılaştırıcı bir deneyim olabilir. Kendisinin karar veremediği –çocuk sayısı ve doğum zamanı- durumlar onu kendi doğurganlığının ürününe yabancılaştırabiliyor (Çakır, 2008: 194).

Sosyalist feminizme büyük katkısı olan Engels'e (1967: 78, 147) göre kadınlar ancak erkelerle gerçek bir toplumsal eşitlik kurdukları ve eşit haklara sahip oldukları zaman özgürleşebileceklerdir. Bunun içinde bütün kadınların toplumsal üretime katılması, karı-koca aile yapısının ortadan kaldırılması ve ev işlerinin kamusal sanayiye dönüştürülerek kadını çok önemsiz bir ölçüde uğraştırması gerekmektedir. 'Kadın ve Sosyalizm' adlı kitabında August Bebel (1976), Engels ile aynı düşünceleri paylaşarak, kadınların ezilmişliği ve sömürülmesini sınıf temelli açıklamaktadır. Sosyalist bir devlet yapısıyla ve çocuk bakımının toplumsallaşmasıyla kadınların bağımsızlaşacağını savunmaktadır. Kadınların katılımı olmadan sosyalist devrimin ve cinsiyetler arasında tam bir eşitliğin olamayacağını belirtmiştir. Engels'den farklı olarak, ücretli çalışan kadınların hem kadın olarak hem de çalışan olarak baskı altında olduklarını vurgulamıştır. Yazara göre; rekabetçi kapitalist sistem tarafından erkelerden daha az ücretle çalışan kadınlar, ev içinde de sürekli didinip durmaktadır. Evlilik adeta kadınları köleleştirmiştir. Cinsel ahlak da kadınlar üzerinde baskı oluşturmaktadır. Bu sorunları çözmek ve topluma katkı sağlamak için bütün kadınlar sınıf farkı olmadan oy kullanmalı, eğitilmeli ve toplumun her alanında tıpkı erkekler gibi yer almalıdırlar.

Sosyalist feministler de tıpkı Bebel (1976) gibi çalışan kadının emeği tıpkı ev içinde olduğu gibi sömürüldüğünden bahsetmektedir. Kapitalizmin yükselişi ile birlikte eski ataerkil kurumlar yerini yeni ataerkil kurumlara bırakarak emeğin sömürüldüğü serbest pazar ekonomisi yaratmıştır. Bu

ekonomi içinde gelişen iş bölümünde erkeklere yüksek ücret ödenirken kadınlara az ücret ödenerek cinsiyetçi ayrımın temelleri atılmıştır. Düşük ücretle çalışan kadınların geçinmek için evlenmek zorunda kalmaları onları erkeklere muhtaç duruma düşürmüştür. Kapitalizm öncesi anne rolünde olan kadınlar, kapitalizm sonrası hem anne hem de ev hanımı rolünü üstlenmiştir. Böylece ev içi kadın emeği üretken olmayan ve değersiz olarak kabul edilmiştir (Jackson, 1998b: 18; Eisenstein, 1979: 30). Erkek egemenliğini pekiştiren bu durum kapitalizm ve ataerkil yapının etkileşimi sonucu ortaya çıkmıştır (Hartmann, 1979, 207-210).

Bu tarihsel süreçte sosyalist feminizm, kadınların ikincil konumunu, kapitalizm ve erkek egemenliği üzerinden yola çıkarak ele almaktadırlar (Jackson, 1998b:16). Toplumsal cinsiyet kapitalizmin dinamikleri tarafından üretilmiştir. Kadını tahakküm altına alarak ucuz iş gücüne çevirmeksizin kapitalizm ne asıl hedefi olan kâr etme olanaklarını gerçekleştirebilirdi ne de sistem bütünlüğünü koruyabilirdi. Akıl ve mantık sahibi birey/erkek hem bir dünya imparatorluğu olarak kapitalizmin hem de erkek üstünlüğü olarak ataerkilliğin gelişimini sağlayan olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü erkeği, vatandaş-erkek yapan ulusal orduların ortaya çıkışının ataerkil gücün kurumsallaşmasında stratejik önemi bulunmaktadır (Sancar, 2011: 48). Kısacası, toplumsal cinsiyet evrensel bir gerçeklik değil, toplumsal bir inşadır. Sorun, erillik ve dişiliğin belli inşalarının tarihsel bağlamlarda nasıl ve niçin ortaya çıktığının, belli inşaların diğerleri üzerinde nasıl ve niçin tahakküm kurduğunun ve egemen inşaların kadın ve erkeklerin yaşanan gerçekliklerine nasıl ilişkilendirildiğinin çözümlenmesidir (Van Zoonen, 2002: 487).

Böylece endüstriyel kapitalizmin ‘fabrika sistemi’, ekonomik, kurumsal, ideolojik ve giderek politik bir ayrım olarak ‘piyasa’ ve ‘hane’nin birbirinden mekân olarak da ayrışmasına ve bu mekânların içinde birbirinden farklı cinsiyet düzenleri oluşmasına yol açmıştır. Kendi aralarında hiyerarşik öncelikler-üstünlükler de içeren bu tür ‘cinsiyetlendirilmiş mekanlar’ın oluşumu modern toplumsallaşmanın özelliği haline gelmiştir. Modern burjuva dünyası, erkek ve kadın dünyalarının ayrılığı-çalışma alanları, psikolojik yönlendirmeler, estetik ve ahlaki ayrımlar, vs.-üzerinde adım adım kurulmuştur (Sancar, 2011: 51-52).

Radikal Feminizm ve Ataerkillik

Radikal feminizmin 'ataerkil' yapıya olan eleştirisi sosyalist feminizm tarafından kabul görmektedir. Radikal feminizmin temelleri 1960'lı yılların sonlarına doğru yaşanan protesto olaylarına dayanmaktadır. Bu dönemde kadınların, insan hakları, savaş karşıtlığı, Avrupa ve Amerika'da yaşanan öğrenci hareketlerinde yaşadıkları deneyimler, onların kadın hakları ile ilgili daha bilinçli olmalarına neden olmuştur. Kadınların karşıt olduğu konu artık ev hanımı ya da cinsel obje olarak algılanmak istememeleri ve tıpkı erkekler gibi tüm karar alma mekanizmalarına katılmak istemeleri idi. Bu dönem damgasını vuran diğer bir önemli olay, ABD'de özgürlük isteyen siyahların eşitlik bağlamında liberal insan hakları düşüncesinden uzaklaşarak, daha radikal ve ayrılıkçı hak arayışlarına kaymaları olmuştur. Eşitlik için nezaketle istenen hakların talep görmediğini anlayan bazı kadınlar da erkeklere karşı protesto gösterileri düzenlemişlerdir (Bryson, 2003: 163-164; Eisenstein, 1979: 16).

Siyahların özgürlük ve eşitlik arayışlarında düşüncelerini ortaya koyan radikal feministler ilk kez 1967 yılında ABD'de bir dernek kurmuşlardır (Bryson, 2003: 165). Kendisini kuram olarak gören radikal feminizm, öncelikle kadınların deneyimlerini ve algılarını temel almaktadır. Kadınların ezilmişliğini en önemli sorun olarak görmek ve bunun sonlandırılması için uğraşmaktadır. Kuram, aynı zamanda kadınların özgürlükleri için birlikte mücadele etmeleri gerektiğini savunmaktadır (Bryson, 2003: 163; Firestone, 1979; Stuurman, 1998: 76-78; Millet, 1985). Radikal feminizmde sistemin kendisi cinsiyetçi bir bakış açısına sahiptir ve toplumsal iktidar ataerkil politikalar üzerine kurulmuştur. Radikal feministler toplumsal iktidarın ve egemenlik ilişkilerinin gündelik yaşamda kurulduğu varsayımını ortaya atarak bu konunun önemini vurgulamışlardır (Binark, 1993: 65).

Radikal feminizm, kadının engellenmiş, bastırılmış kimliğinin ortaya çıkarılmasını; kişisel olanın kamusal alana aktarılmasını istemektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, kadının bedeninin, kimliğinin farklı olarak temellendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Radikal feministler "biz farklıyız", "kişisel olan siyasaldır" derken, evrensel olanın erkek olduğunu söyleyen kültürün ortaya çıkması ister. Radikal feminizm "kadınlar farklıdır" derken her kadının birbirinden farklılıklarını vurgulamaktadır. Kadın-erkek eşitsizliğinin köklerini yeniden üretim ilişkilerinde ve özellikle ailede arar.

Üretim biçimi ne olursa olsun, ataerkillik varlığını hep sürdürmüştür (Arat, 2010: 75).

Radikal feministlerin en fazla üzerinde durdukları konu ataerkil yapıdır. Genel olarak ve bütün radikal feministlerin üzerinde birleştiği nokta erkeğin kadın üzerindeki hâkimiyetidir. Ataerkillik, erkekler arasındaki, maddi bir temeli olan ve hiyerarşik olsa da, onların kadınlar üzerinde hakimiyet kurmalarını sağlayacak dayanışma ve karşılıklı bağımlılığı da yaratan ya da kuran, toplumsal ilişkiler dizisidir. Bu yüzden, ataerkilliğin maddi temeli, yalnızca aile içinde çocukların büyütülmesiyle sınırlı olmayıp, fakat aynı zamanda, erkeklerin kadınların işgücünü kontrol edebilecekleri tüm toplumsal yapılara dayanır (Hartmann, 2006). Ancak ataerkil yapının başlangıç noktası ve ataerkil yapıyı etkileyen unsurlar radikal feministleri görüş olarak birbirinden ayırmaktadır. Ancak Hartmann, Mitchell, Brownmiller, Millet, French ve Rich gibi sosyalist feministler ataerkil yapıyı kapitalist sistemden ayrı olarak tek başına ele almaktadırlar. Radikal feminizmin öncülerinden Millet'e (1985) göre, ataerkil yapı sınıf temelli değil daha çok kendi yapısı içinde anlaşılması gerekmektedir. Ataerkil yapının anlaşılması için de cinsiyetler arasındaki iktidar ilişkisine bakmak gerekmektedir. Yazarın dikkat çektiği bir nokta da ataerkil yapının, kadınların gösterdiği dirençle kırılabileceği ve değişebileceğidir. Önemli olan ataerkilliği ortaya çıkarmak ve herkesin görebilmesini sağlamaktır.

French (1985) gibi radikal feministler ataerkilliğin kökenini erkeklerin avcılıkla uğraştığı dönemde başladığını belirtmektedir. Erkeklerin avcılıkla uğraşması onları fiziksel olarak güçlendirirken, ev işi ve çocuk bakımı ile uğraşan kadınlar üzerinde de daha kolay hâkimiyet kurmalarına neden olmuştur. Brownmiller (1977) ise ataerkilliğin kaynağını cinsiyetlerin biyolojik yapılarına bağlamaktadır. Kadınların hamilelik ve emzirme dönemlerinde fiziksel olarak zayıf olmaları, onların erillik tarafından daha kolay kontrol edilmelerini sağlamaktadır. Rich (1977) ise olaya çok farklı bir açıdan bakarak ataerkilliğin kaynağı olarak kültürü görmektedir. Kadının toplumdaki yeri, ayrıcalığı, imkânları ve konumu yetiştirdiği kültüre bağlı olarak değişmektedir.

Millet, Spender ve Daly gibi radikal feministler, kadınların baskı altında olmalarının sebebi, kültürü, dini, dili ve bilgiyi erkeklerin kontrol etmesinde yatmaktadır. Millet'e (1985) göre ataerkil yapı eğitim, edebiyat ve dini yeniden üretmektedir. Spender (1985) 'Man Made Language' adlı

kitabında, kadınların kendi durumlarını bilmesi ve anlaması erkekler tarafından baskı altına alınmıştır demektir. Yazara göre, erkelerin inşa ettiği dil yüzünden kadınların deneyimleri ve görüşleri dışlanmakta ve sadece erkek bakış açısı yansıtılmaktadır. Bu yüzden kadınların kendi dil yapısını ve edebiyatını geliştirmeleri gerekmektedir. Daly ‘Tanrının Ötesinde Baba/Beyond God the Father’ (1973) ve ‘Çevrebilim/Ecology’ (1978) adlı eserlerinde kadın bilincine liderlik edecek yeni bir dil ve yeni bir yazma ve düşünme modu geliştirmiştir. Yazara göre, erkeler isimlendirme gücünü kadınların ellerinden almıştır ve bu nedenle kadınlar dilin aldatmacı yapısı ile mücadele etmelidirler.

Bazı radikal feministler kadının baskı altında olması ve kadınla erkek arasındaki asimetric ilişkinin öncelikle aile kurumunda başladığını savunmaktadırlar. Aile olarak adlandırılan ataerki yapı içinde kadınlar, erkeklere hizmet etmeye, bu hizmeti doğallaştırmaya ve doğallaşan ataerki ideolojinin yeniden üretilmesini sağlamaktadırlar. Ev işleriyle ve eşini memnun etmek için uğraşan kadın, toplumsal karar alma mekanizmalarından uzaklaşmakta ve alanı sadece erkeklere bırakmaktadır. Böylece ataerki yapı öncelikle aile kurumunda başlayıp, daha sonra toplumun geneline yayılmaktadır (Millett, 1985: 33; Giddens, 2001: 116). Mit bu anlamları doğanın bir parçası gibi sunarak tarihsel kökenlerini gizlemekte, evrenselleştirmekte ve adil görünmelerini sağlamaktadır (Fiske, 1996: 120). Bu nedenle Firestone (1979) aşkı, kadınlar üzerindeki baskının temeli olarak görmektedir. Bu yüzden ataerki bir toplumda aşk eşitlik üzerinde temellenmez, sadece kadının ekonomik ve toplumsal bağımlılığını yansıtır demektir.

Görüldüğü gibi radikal feminizmin merkezine yerleştirilen ataerki yapı, yukarıda adı geçen feministler tarafından kökeni bakımından farklı şeklide ve tek başına ele alınmaktadır. Oysa sosyalist feministler ataerki yapı ve kapitalizmi birlikte ele alıp bir bütün olarak ataerki kapitalizm olarak değerlendirmektedirler. Bu nedenle, ataerki yapıyı sınıf temelli açıklamaktadırlar. Ataerki kapitalist sistemin bütünlüğüne ve birbirini tamamladığına inanan Young’a (1986) göre, ataerkillik, erkeğin kadının emeğini kontrol etmesine dayandığı için, üretim sürecinden ayrı olarak değil üretim sürecinin içinde değerlendirilmelidir. Yazar, sınıf ve üretimi kadının baskı altına alınmasının kaynağı olarak görmek ve toplumsal cinsiyet açısından emeğin bölünmesini kapitalizm temelli açıklamaktadır. Kadın

emeği kapitalizm açısından u Şekilde son derece önemlidir. İlki, kadın emeği kapitalizmin kendini yeniden üretmesi için gerekliliktir. İkincisi, kadınlar, sadece emekleri ile kapitalist sistemin yeniden üretilmesine katkı sağlamaz, aynı zamanda işçiler doğurarak da sisteme katkı sağlarlar (Vogel, 1983). Üçüncüsü ise kapitalist ideolojinin kendini yeniden üretmesi için kadınları sürekli tetetime sevk etmesidir. Kadınlar ister ev hanımı ister çalışan olsun, hem ev halkının hem de kendi mutlulukları için gelişen kitle iletişim araçları sayesinde sürekli olarak metalar satın almaya zorlanmaktadır. Bu nedenlerden dolayı kadın ataerkil kapitalist sistemin tam merkezine yerleŐmektedir.

İki Sistemli Kurama Getirilen Farklı Yaklaşımlar

Sosyalist feminizm, kadının toplumsal konumunu Marksist kuramın kapitalizm eleştirisi ve radikal feminizmin ataerkil yapıya bakış açısını açıklamaya çalıŐırken farklı yaklaşımlar ortaya konmuŐtur. Bu tartıŐmaların odağında ise kadının görünmeyen ‘ev emeği’ yatmaktadır. İki sistemli kuramda, kadınların ev emeği hem kapitalizm hem de ataerkil yapı açısından incelenmiştir. Bazı yazarlar her iki yapının birbirini bütnlediğini iddia ederken diğerleri aralarında çeliŐkiler olduğunu belirtmektedir. Ancak, kuramın temel görüŐü kapitalizm ve ataerkil yapının kadının emeğini kendine yarar sağlayacak Şekilde smrmesidir.

İki sistemli kuramın önde gelen isimlerinden Heidi Hartmann (1992: 143-155), yazılarında kadın emeği üzerindeki erkek kontrolüne geniş yer vermiştir. Yazara göre, erkekler kadınların geçimlerini sağlayacak iŐlerden uzaklaŐtırarak ve cinselliklerini kısıtlayarak kontrol etmektedirler. Bu durum iki Şekilde olmaktadır. İlki, tek eŐli evlilik ve sonrasında ocuk doğurma kadınları erkeklere bağımlı hale getirmektedir. İkincisi ise, ev içinde sömürülen kadın emeğidir. Engels (1967: 70) bu durumu Şu Şekilde anlatmaktadır; “Modern karı-koca ailesi, açık ya da gizli, kadının evrensel köleliği üzerine kurulmuştur; günümüzde aile içinde, erkek, burjuvadır, kadın, proletarya rolünü oynar”. Yazar, kadının ev dıŐı emeğinin sömürülmesine de yer vererek, kapitalist sistem içerisindeki iş gücü piyasasının cinsiyete dayalı olmasından dolayı çalışan kadınların erkeklere maddi olarak bağımlı olduğundan bahsetmiştir. Savran (2011), Hartmann’ın kapitalizm ve ataerkillik arasındaki iliŐkiyi kurduğunu belirtmektedir. Hartmann göre, kapitalizm ile ataerkillik arasında mantıksal bir bağlantı yoktur. Kapitalizmin ataerkillik üzerinde yükselmesi her iki sistem açısından da mantıksal bir

gereklilik taşımaz. Bu eklemleme tarihseldir. Bu nedenle ataerkillik ile kapitalizm birbirini besleyebilir ya da birbiriyle çelişebilir.

Hartmann (2006), kadın sorununa ilişkin Marksist analizin üç temel biçimini ortaya koyar. Bu analizlerin hepsi kadına uygulanan baskıyı üretimle bağlantılı olarak ele alır. İlk olarak, Marx, Engels, Kautsky ve Lenin gibi ilk Marksistler, kapitalizmin tüm kadınları ücretli işgücü içine çekmekte ve bu sürecin, cinsiyete dayalı iş bölümünü yıkmakta olduğunu düşündüler. İkincisi, çağdaş Marksistler, kadınları kapitalizmdeki günlük yaşamın analizi içine aldılar ve günlük pratiklerin tüm unsurları kapitalist sistemi yeniden üretir şekilde gördüler. Üçüncü olarak, Marksist feministler ev işi ve onun sermayeyle olan ilişkisi üzerine durmuşlardır ve bunlardan bazıları da, ev işi emeğin artı değer ürettiğini ve ev kadınlarının doğrudan kapitalistler için çalıştıklarını öne sürmüşlerdir.

İlk Marksistler kadınların kurtuluşunun onların erkekler gibi işgücüne katılmalarını ve erkeklerle birlikte kapitalizme karşı verilecek devrimci mücadeleye katılmalarının gerektiğini belirtirler. Sermaye ve özel mülkiyet kadınların baskı altında olmalarının nedeni olduğunu öne sürerler. Ancak, ilk Marksistler, kadınların, kadın olarak, nasıl ve neden baskı altında oldukları sorununa feminizm açısından bakmadılar. Onlara göre, patriarkal ilişkiler kapitalizmle birlikte yaşamayı ve güç kazanarak büyümeyi sürdürmektedir (Hartmann 2006).

Hartmann'a (2006) göre, İkinci Marksist yaklaşımı en iyi örnekleyen Eli Zaretsky'dir. Zaretsky'a göre cinsiyetçiliği kapitalizm yaratmamıştır sadece biçim vermiştir. Yazar, kapitalist sistemin cinslerin farklı deneyimleri üzerinde odaklanır. Kapitalizm tüm kadınları erkeklerle eşit biçimde işgücü içine çekmemiştir. Kapitalist sistem kadınları ücretli işgücünden uzaklaştırır. Kadınlar eve hapsedilerek ücretli işçilerin (biyolojik) yeniden üretimini sağlarlar. Bu durumda kadınlar erkekler için değil, sermaye için çalışır hale gelirler. Yazara göre, kadınların kendilerinin de işçi sınıfının bir parçası olduklarını ve kapitalizmin sorunlarının kökeninde yer aldığını kabul etmelidirler. Böylece, kadın ve erkekler birlikte sermaye tarafından bölünmüş özel ve kamusal alanlarını yeniden birleştirerek insani bir sosyalizmin yaratılması için birlikte mücadele etmelidirler.

Delphy "Baş Düşman" (2016: 92) adlı yayınında, mevcut tüm toplumlar çocuk bakımı ve ev işlerinde kadınların karşılıksız emeğine dayandığından bahsetmektedir. Ancak, bu emeğin bir karşılığı yoktur,

değersizdir sadece bir bağış gibi görülür. Bu emeğin karşılıksız oluşu, kadınlarla erkekler arasındaki üretim ilişkisinden kaynaklanmaktadır aslında. Kadının temel ezilmişliği burada başlamaktadır. Kadınların ev içi üretimlerinin değişim değeri mevcuttur ve sermaye piyasasından dışlananın kadınların üretimleri değil; kadınlardır. Aile bir üretim birimidir. Bu üretim biriminde baba egemendir ve aile içindeki bireylerin emeği ona aittir. Bu nedenle aile sömürü üzerine temellenmiştir. Ev içi işlerle uğraşan bütün kadınlar ortak ekonomik durumu paylaştıkları için sınıf oluşturmaktadır. Evlilik ise bu emek sürecinin kontratıdır (Delphy, 1980: 35). Ancak yazar, Marksist kavramları ücretli sömürü ve kapitalist ideolojiyi ele almadığı sadece ev içi emek sömürüsüne odaklandığı için sosyalist feministler tarafından ağır eleştirilere maruz kalmıştır (Bubeck, 1995). Hatta bazı feministler de Delphy'yi, ev içi emeklerini sömüren başka kadın gruplarından bahsetmediği ve ev içi sömürüyü bütün ataerkil sorunların tek sebebi olarak gördüğü için eleştirmişler ve kuramını yetersiz olarak değerlendirmişlerdir (Bryson, 2003: 177).

Delphy'e (2016: 112) göre, ataerkil yapının kapitalizmden teorik olarak ne ölçüde bağımsız olduğunu anlamak için öncelikle onun ne olduğunu bilmek gerekmektedir. Ancak bu şekilde, iki sistemli kuramda, her iki sistemin tarihsel olarak bağımsızlığını açıklamaya olanak sağlanacaktır. Böylesi bir tarihsel analiz sonucunda her iki sömürü sisteminde sınıfsal tahlilleri de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Öncelikle, tüm toplumların merkezinde yer alan ataerkil üretim ve yeniden üretim sistemi yıkılmadıkça kadınların kurtuluşu gerçekleşemez.

Diğer bir yazar Dalla Costa ise ev işinin ücretli olması gerektiğini öne sürerek, kapitalizmde ev işine meşruiyet kazandırmak için kullanır. Kadınlar, ev işi için ücret talep etmelidirler. Aksi durumda, kadınlar hem sermayeye bedava ev işi hizmeti vermeye, hem de ücretli işte çalışmaya devam edeceklerdir. Ücret talep etmek demek ev işinin özel zorunluluğunun yanı sıra toplumsal önemini görmelerini sağlayacaktır. Bu durum daha kapsamlı bir toplumsal değişim için gerekli bir ilk adımdır. Ev işi için ücret talep ederek ve kapitalist sisteme katılmayı reddederek kadınlar, sermayeye karşı mücadelenin öncülüğünü yapabilirler (Hartmann 2006).

Marksizmin, “maddeci determinizm”, “ideoloji”, “sınıf bilinci”, “emek”, “yabancılaşmış emek”, “praksis” gibi kavramları feminizme önemli katkıları olmuştur. Ancak sosyalist feminizmde, Marksizm'in cinsiyet

ilişkilerini önemsemediği, dikkate almadığı en temel eleştiridir. Marksistler için sınıf vardır ama cinsiyet yoktur. Marksizm erkeksi koşullar altında ve erkeklere özgü olarak geliştirilmiştir. Cinsler arasındaki ilişkileri olağan kabul eder (Çakır, 2008).

Kısacası sosyalist feministlere göre, ev işlerinin toplumsal olarak ne derece gerekli olduğunu açığa çıkarmak önemlidir. Bunu politik sorun olarak gündeme getirmenin önündeki en önemli engel, bu işlerin bir sevgi ilişkisi içinde karşılıksız, görülüyor olmasıdır (Çakır, 2008). Savran (2011: 174) “Kadınların Emeğini Görünür Kılmak: Marx’dan Delphy’ye Bir Ufuk Taraması” başlıklı yazısında konuyu şu şekilde açıklamıştır;

“Kadınların ev içi emeğinin bir başka özelliği, duygusal boyutu itibarıyla nicelik olarak ifade edilecek bir emek olmayışıdır. Bu yüzden de, ev içinde yapılan bakım işlerinin tüm manevi, duygusal boyutlarıyla emek harcamak olarak kabul edilmesinin yolu, bu emeğin ev-içi (karşılıksız) biçimiyle ücretli bakım işlerinde harcanan emek arasındaki sürekliliğin kurulmasından geçer”

Sosyalist feministler; kadının ezilmesini anlamak için öncelikle aile kurumu ile kapitalizm arasındaki ilişkilerin analiz edilmesini, ev işi ve yabancılaşmanın kadınlarla münasebetinin kurulmasının gerektiğini belirtirler. Yabancılaşma, kişinin kendini değersiz hissetmesi ya da yaşamı anlamsız olarak görmesidir. Yabancılaşma genel bir anlamsızlık, bölünmüşlük duygusu içinde olma halidir. Bu konu Marksizm’de önemlidir. Marks’a göre kapitalizm koşullarında emek, işçiyi insanlıktan uzaklaştıran bir edime dönüşmüştür. İşçiler üretim araçlarından yoksun ve kendi emeklerinin ürünlerine yabancıdırlar. Kendi kendileriyle ilişkilerde de aynı kopuşu yaşarlar, kendilerine yabancılaştıkları gibi diğer insanlara da yabancılaşırlar. Yani işçiler sadece sömürülmekle kalmaz, üretim süreci onları kendilerine, emeklerine, birbirlerine yabancılaştırır (Çakır, 2008: 191).

Diğer taraftan sosyalist feministler kadınların nasıl yabancılaştığını ortaya koymaya çalıştılar. Ann Foreman, ev içi alanın kadınlar için başlı başına yabancılaştırıcı unsur olduğundan bahsetmiştir. Dalla Costa da, kadınların evde yalıtılması ve erkeklere bağımlı olmasının yabancılaştırıcı etkenler olduğunu savunur. Ev kadını toplumsal üretim alanına katılmadığı için yaratıcılık ve çalışma eylemini geliştirme olanağından mahrum bırakılmıştır. Diğer taraftan da yazar, kadınların sadece çalışarak kurtulacakları mitinin sorgulanmasını ister. Verili haliyle üretime katılmakla

kadınların yabancılaşması sona erdirilemez: “Bir montaj bandında kölelik, mutfak lavabosundan kurtuluş değildir.” (Donovan, 2000: 155-156).

Sonuç

Tarihi yaratan erkekler olduğundan ve kuralları onlar belirlediğinden her iki cinsiyet dünyayı eşit olarak paylaşmamaktadır. Kadınların toplumdaki konumu erillik tarafından şekillenmektedir. Genel olarak erillik, güçlü, aile reisi ve kuralları koyan olarak tanımlanırken, dişilik, anne, eş, ev hanımı ya da seks objesi olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle feminist yazarlar tarafından en fazla tartışılan konu ataerkilliğin ve dişiliğin nerede başladığıdır. Bu nedenle iki sistemli kuramın, erilliğin kadın emeği üzerindeki etkileri hakkındaki görüşleri birbirinden farklılık yaratmaktadır. Kadınların dezavantajlı olduğu bu durum, onların erkek dünyasını yadsımasına ve boyun eğmesine neden olmuştur. İkincil konuma indirgenen kadınlar, ataerkil yapı tarafından sömürülmekte ve tahakküm altına alınmaktadırlar. Sosyalist feministler kadın erkek arasındaki eşitsizliği anlamak için kapitalist sistem ve ataerkil yapı üzerinde yoğunlaşmaktadırlar.

Kapitalizmin sömürdüğü kadın emeği, modern dünya sisteminde toplumsal cinsiyetin ortaya çıkmasının sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyalist feministler, kadının ikincil konumunu sınıf temelli açıkladıkları için diğer feminist akımlardan ayrılmaktadırlar. Bu nedenle sosyalist feministler, ataerkil yapının kaynağı olarak erkeğin kadın emeği üzerindeki kontrolünü görmekteler. Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte kadın, hem emeği hem de bedeni ile merkeze yerleştirilmiştir. Kadın, emeğini ücretli olarak kapitalist sisteme satar, yeni işçiler doğurarak sisteme emek gücü katar ve kapitalist ideolojinin benimsettiği dişilik rolüyle ev halkının mutluluğu için metalar satın alarak sistemin kendini yeniden üretmesini sağlar. Kadın emeğinin ötekileştirildiği bu uzun süreçte toplumsal cinsiyet ideolojisi doğallaştırılarak benimsetilmeye çalışılmıştır. Bu durumda, kapitalizmin etki alanı ne iş yerine, ne aile yuvasına indirgenebilecek kadar basit olmayan bir süreçtir.

Kaynakça

- Arat, Necla (2010), *Feminizmin ABC'si*, Say Yayıncılık, İstanbul
- Beaud, Michel (2001), *A History of Capitalism: 1500-2000*, Montly Review Press, New York.
- Barokas, Safiye Kırlar (1994), *Reklam ve Kadın*, Türkiye Gaz. Cem. Yay., İstanbul.
- Beauvoir, Simon (1976), *The Second Sex*, Alfred Knoph, New York.
- Bebel, August (1976), *Kadın ve Sosyalizm*, çev. Sabiha Zekeriya Sertel, Toplum Yayınevi, Ankara.
- Berger, John (1972), *Seeing is Believing*, Penguen Books, London,
- Binark, Mutlu (1992), "İletişim Araştırmalarında Kadın Müdahalesi", *A.Ü. İletişim Fakültesi Yıllık*, s.61-78.
- Brownmiller, Susan (1977), *Against Our Will*, Penguin, Harmondsworth.
- Bryson, Valerie (2003), *Feminist Political Theory*, Palgrave Macmillan, New York.
- Bubeck, Diemut Elisabet (1995), *Care, Gender and Justice*, Clarendon Press, Oxford.
- Crain, Diane (2003), *Moda ve Gündemleri*, çev. Özge Çelik, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Çakır, Serpil (2008), "Kapitalizm ve Patriyarkaya Karşı: Sosyalist Feminizm", *Toplum ve Demokrasi*, 2 (4), Eylül-Aralık, 185-196.
- Daly, Mary (1973), *Beyond God the Father: Towards a Philosophy of Women's Liberation*, Beacon Press, Boston.
- Daly, Mary (1978), *Gyn/Ecology: The Metaethics of Radical Feminism*, Beacon Press, Boston.
- Deane, Phyllis (1988), *İlk Sanayi İnkılabı*, çev. Tefik Güran, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Delmar, Rosalind (2001), "What is Feminism?", *Theorizing Feminism*, ed. Anne Herman, Abigail Stewart, Westview Press, Oxford, s.5-28.
- Delphy, Christine (1980), "A Materialist Feminism is Possible", *Feminist Review*, no, 4, s. 79-104.
- Delphy, Christine (2016), "Baş Düşman", *Kadının Görünmeyen Emeği*, ed. Gülnur Acar-Savran, Nesrin Tura Demiryontan, Yordam Kitap, Ankara, 89-113.
- Dobb, Maurice (1965), *Kapitalizm Dün Bugün*, çev. Mehmet Selik, Sosyal Adalet Yayınları, Ankara.
- Donovan, Josephine (2000), *Feminist Teori*, çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek ve Fevziye Sayılan, İletişim, Ankara
- Eisenstein, Zillah (1979), *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism*, Montly Review Press, London.
- Engels, Friedrich (1967), *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara.
- Firestone, Shulamith (1979), *The Dialectic of Sex*, Women's Press, London.
- Fiske, John (1996), *İletişim Çalışmalarına Giriş*, çev. Süleyman İrvan, Ark Yayınları, Ankara.
- French, Marilyn (1985), *Beyond Power: Women, Men and Morals*, Jonathan Cape, London.
- Fülberth, Georg (2008), *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, çev. Sadık Usta, Yordam Kitap Basım ve Yayın, İstanbul.
- Giddens, Anthony (2001), *Sosyoloji*, çev. Ülgen Yıldız, Phoenix Yayınevi, Ankara.

- Hartmann, Heidi (1979), "Capitalism, Patriarchy, and Job Segregation by Sex", *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism*, ed. Zillah Eisenstein, Montly Review Press, London, s.206-248.
- Hartmann, Heidi (2006). *Marksizmle Feminizmin Mutsuz Evliliği*, çev. Gülşat Aygen, Agora, Ankara.
- Hartmann, Heidi (1992) "Marksizmle Feminizmin Mutsuz Evliliği", der. Savran Acar, G. ve N. Tura, Kadının Görünmeyen Emeği içinde, İstanbul: Kardelen.
- Hunt, Emery Kay (2005), *İktisadi Düşünce Tarihi*, çev. Müfit Günay, Dost Kitabevi, Ankara.
- İmançer, Dilek (2002), "Feminizm ve Yeni Yönelimler", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları, Ankara, (3), s.151-171.
- Jackson Stevi; Jones, Jackie (1998), "Thinking for Ourselves: An Introduction to Feminist Theorising", *Contemporary Feminist Theories*, ed. Stevi Jackson ve Jackie Jones, Edinburg University Press, Edinburg, s.1-11.
- Jackson Stevi (1998a), "Theorising Gender and Sexuality", *Contemporary Feminist Theories*, ed. Stevi Jackson, Jackie Jones, Edinburg University Press, Edinburg, s.135-146.
- Jackson Stevi (1998b), "Feminist Social Theory", *Contemporary Feminist Theories*, ed. Stevi Jackson, Jackie Jones, Edinburg University Press, Edinburg, s.12-34.
- Karataş, Hülya (1989), "İktisadi Hayatta Kadın ve Sorunları", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonomi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Marks, Karl; Engels, Friedrich; Lenin, Vladimir (2002), *Kadın ve Aile*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, Ankara.
- Marks, Karl; Engels, Friedrich (2003), Alman İdeolojisi, çev. Tonguç Ok, Olcay Geridönmez, Evrensel Basım Yayım, İstanbul.
- Millett, Kate (1985), *Sexual Politics*, Virago, London.
- Mitchel, Juliet (1985), *Psychoanalysis and Feminism*, Penguin, Harmondsworth.
- Murray, Mary (2005), *The Law of the Father?: Patriarchy in the Transition from Feudalism to Capitalism*, Routledge, London.
- Oxford Dictionary (1993), der. Sally Wehmeier, Oxford University Press, London.
- Pelizzon, Sheila Margaret (2009), *Kadının Konumu Nasıl Değişti Feodalizmden Kapitalizme*, Çev. İhsan Ercan Sadi, Cem Somel, İmge Kitapevi, Ankara.
- Rich, Adrienne (1977), *Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution*, Virago, London.
- Sancar, Serpil (2011), *Erkeklik: İmkânsız İktidar*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Savran, Gülnur Acar (2011), "Kadınların Emeğini Görünür Kılmak: Marx'dan Delphy'ye Bir Ufuk Taraması", *Praksis* (10), 159-210
- Sevim, Ayşe (2005), *Feminizm*, İnsan yayınları, İstanbul.
- Spender, Dale (1985), *Man Made Language*, Routledge and Kegan Paul, London.
- Stuurman, Siep (1998) "L'égalité des sexes qui ne se conteste plus en France: Feminism in the Seventeenth Century", *Perspectives on Feminist Political Thought in European History: From the Middle Ages to the Present*, ed. Tjitske Akkerman, Siep Stuurman, Routledge, London, New York, s.67-85.
- Şenel, Alâeddin (1999), *Siyasi Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

- TİSK (2002), *Çağdaş Sanayi Merkezinde Kadın İşgücünün Konumu: Bursa Örneği*, TİSK Yayını, Ankara.
- Van Zoonen, Liesbet (2002), “Medyada Feminist Yaklaşımlar”, *Medya, Kültür, Siyaset*, ed. Süleyman İrvan, Alp Yayınevi, Ankara, s. 467-514.
- Vogel, Lise (1983), *Marxism and the Oppression of Women*, Pluto Press, London.
- Vogel, Lise (2003), *Marksist Teoride Kadın*, Çev. Mine Öngören, Pencere Yayınları, İstanbul.
- Young, Iris (1986), “Beyond the Unhappy Marriage: A Critique of the Dual Systems Theory”, *Women and Revolution*, ed. Lydia Sargent, South End Press, Boston, s. 43-69.
- Wallerstein Immanuel (2012), *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık*, çev. Necmiye Alpay, Metis Yayınları, İstanbul.